ئۇيغۇر ئومۇمىي تارىخى

5 - توم

THE GENERAL HISTORY OF UYGHURS

VOLUME 5

Dr. Nabijan TURSUN

Dr. Nabijan Tursun is a Senior Editor at Radio Free Asia in the Uyghur Service located in Washington D.C. He is an independent scholar with a research focus on Uyghur and Central Asian History.

Between 1990 and 1996, he studied at the Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences in the former Soviet Union, which later became the Russian Academy of Sciences. There, he received a PhD in Uyghur History. Prior to that, he studied at the Central University for Nationalities in Beijing, where he received a bachelor's degree in Uyghur Language and Literature. From 1987 to 1988, Tursun studied both Persian and Chaghatay languages in Beijing. He has taught Uyghur Literature and History at various institutions, including Xinjiang University, Moscow East Institute, and Kyrgyz National University.

Tursun was a member of the Xinjiang Project of the Central Asia Caucasus Institute at Johns Hopkins University. He is one of the co - authors of Xinjiang: China's Muslim Borderland, which was published by M. E. Sharpe in 2004. He also co - authored Uyghur Community: Diaspora, Identity and Geopolitics, which was published by Palgrave Macmillan in 2018.

Tursun has published more than 300 articles on Uyghur History and Culture. He is the author of The Uyghur Reader, which was published by Dunwoody Press in 2007. He also authored The Issues of Uyghur Ethnogeny in Chinese Historiography, which was written in Russian and published in Moscow in 1998. Tursun has participated in many international conferences relating to Central Asia and presented more than 60 academic papers at conferences that took place in countries like the United States, Russia, Turkey, France, and more.

SUMMARY OF THE BOOK

The Manchu Qing dynasty (1636-1912) re-conquered the East Turkistan in 1878, and incorporated it into China under the name of Xinjiang province in 1884. After the collapse of the Qing in 1912, the region was ruled by Chinese warlords independent from the Chinese central government. During the years between 1931 and 1934, there were independent movements against the rule of the warlords all across the region.

After the collapse of the Qing dynasty and the period of Chinese warlords control over East Turkistan (Xinjiang), several factors played an important role in the formation of Uyghur nationalism and political Uyghur identity, and of the Uyghurs' fight for self-determination and political rights.

Ethnic oppression by Chinese warlords and especially their discriminatory policies toward the Uyghurs should be mentioned when addressing the formation of Uyghur nationalism. That the oppressed came together as a group to protect themselves and fight for self-rule was a natural consequence of this oppression. Indeed, during the years 1931-1933, all the towns and cities in East Turkestan were up in arms against Chinese rulers. The culmination of those rebellions was the declaration of the establishment the Islamic Republic of East Turkistan on November 12, 1933.

The establishment of the East Turkistan Islamic Republic was evidence of the formal birth of Uyghur nationalism and the realization of Uyghur national aspirations. Through the founding of this independent republic, the Uyghurs asserted their distinct national identity and showed their determination to control their own destiny.

Nabijan TURSUN

THE EAST TURKISTAN ISLAMIC REPUBLIC AND THE UYGHUR NATIONALIST MOVEMENT

(Part 1)

ئامېرىكا ئۇيغۇر نەشرىياتى
Uyghur American Publishing House
Washington, D.C. | ۋاشىنگتون شەھرى

CONTENTS

Chapter 1: The Political and Social Atmosphere at the Beginning of the National Independence Movement

Section 1: The Alternation of Chinese Autocracy

- 1928 July 7th Coup and the Uyghurs
- July 7 Political Conspiracy
- The Mysterious Death of Yang Zengxin
- Role of the Soviet Union

Section 2: The Oppressive Measures of Jin Shuren and the Condition of the National Independent movement

- Jin Shuren's Accession to the Throne and the Uyghurs
- The Establishment of Jin Shuren's "Xinjiang Provincial Government"
- The Nature of Jin Shuren's Dominant Measures
- National Awakening and Mobilization
- Organizational Ideas Among the Uyghurs

Chapter 2: Kumul Uprising, the Prologue of the East Turkistan National Liberation Revolution

Section 1: The Immediate Causes of the Kumul Uprising

- Five Major Causal Factors
- Eliminating the Kumul Khanate and Looting the Uyghurs
- Independence Revolution's Fuse: A Chinese Official's Attempted Forced Marriage to Uyghur Girl

Section 2: The General Uprising in Kumul

- The Movement that Spread from Shopul to the Kumul Mountains
- The Primary Political Goal of the Rebels to Restore the Kumul Khanate
- Attacking the City of Kumul by Dispersing the Chinese Forces

Section 3: The First Uyghur-Tunggan (Hui) Alliance and the Relocation of the Tunggans to Gansu

- The Allied Attack on Kumul with Ma Zhongying's Forces
- Uyghur Rebels Defeat the Chinese Army at Barikol and Laudon
- Ideological-Political Shift Among the Uyghur Rebels

Section 4: Uyghur-Mongolian Cooperation and the Beginning of Foreign Dependence

- Conditions that Prompted Mongolian Assistance
- Official Relations Between Mongolia and the Uyghurs
- Mongolian Representatives and Khojaniyaz Haji

Section 5: Ideological Turn, Republicanism in the Uyghur Rebels

- The First Uyghur Republic: The "Uyghur People's Republic" in Kumul
- A Letter to Mongolia

Section 6. The First External Aid and Support, and its Consequences

- Military Aid and Communication from Mongolia
- How Much did Mongolia Actually Help?
- A New Wave of Hostilities Against Chinese Troops and the Final Confrontation

Chapter 3: Independence Revolution in the Ancient Uyghuristan-Turpan Valley

Introduction

Section 1: Uyghurs between Jin Shuren and Soviet Union in 1931-1932

- Jin Shuren's International Campaign to Suppress the Uyghur Movement
- The Soviet Union's Use of the Uyghur Uprising for Business
- "Soviet-Xinjiang Interim Trade Agreement"
- The Soviet Union's First Arms Sale to Jin Shuren

Section 2: The National Independence Uprising of the Turpan People

- Ahead of the Turpan Uprising
- Uprising in Astana Village, a Prelude to the Uprising in the Turpan Region
- Massacre at Pichan

Section 3: The Victory of the Turpan Rebellion

- The First Victory Against Chinese forces in Astana and Qara-Ghoja
- Preparing to Liberate the City of Turpan
- Life and Death Moment: Ma Shimin's Escape Attempt, Mahmud's Bravery

Section 4: Liberation of Turpan City

- Under the Command of Mahmud, the Defeat of the Chinese Forces in Front of the New City of Turpan
- Blocking White Russian Forces in Astana

Section 5: The Expansion of the Turpan Rebellion

- The Liberation of Toqsun County
- The Failure of the Rebels' Operation to Liberate Pichan
- Sheng Shicai's Suppression of Rebellion in Turpan with a Large Army

Section 6: Khojaniyaz Haji's Leadership in the Struggle Around Turpan-Urumqi

- Khojaniyaz Haji's Guidance to Turpan-Kumul Revolutionaries
- Khojaniyaz Haji's Wrong Decision and the Death of the Maqsut Muhiti

Chapter 4: The Southward Spread of the Revolution

Section 1: Starting at the Southern Slopes of Tengri Tagh

- The Capture of Qarashahar and Korla
- Tohti Eli's Victory
- The Uyghur-Tunggan Attack on Urumqi

Section 2: Victory of Tömür Eli

- Inviting Ma Zhongying
- Possession of Kuchar and Aksu

Chapter 5: The Khotan Uprising and the Khotan Government

Section 1: Uprising in Khotan

- National Revolutionary Committee
- Meeting of "Oybagh"
- Establishment of a Provisional Government

Section 2: The Victory of the Karaqash Uprising and its Spread to Khotan

- Karaqash Rebellion
- Battle in Tarboghuz and its Great Cost
- Liberation of Khotan
- Defeating the Army from Kashgar
- Retaliation by Chinese Troops in Guma
- The Uprising of Kargilik

Section 3: The First Government of the East Turkistan Revolutionaries

- The Islamic Government of Khotan

- A System of Governance
- Special Status of the Khotan Government

Chapter 6: Revolution and Liberation in Kashgar

Section 1: Liberation of Kashgar

- Kashgar under Ma Daotai and the Uprising
- The Construction of the "Society of Independence"
- Tension in the Tumshuq
- Uprising of Artush
- Liberation of Kashgar

Section 2: The "Tömür Ghazi" Period in Kashgar - The Rule of Kashgar in the Hands of the Uyghurs

- The Abolition of the Chinese Regime in Kashgar and the Establishment of a National Regime
- The Beginning of the Uyghur-Tunggan Separation in Kashgar
- The Islamic Government of Kashgar
- An Innovation during the Tömür Eli Regime
- The Tömür Eli Regime's Attitude towards Foreign Powers

Section 3: The Desire to Unite Khotan and Kashgar

- Sabit Damolla's Expedition to Kashgar
- Negotiations between Sabit Damolla and Tömür Eli in Yengi Hisar
- The Indifference of Tömür Ghazi
- The Arrival of Sabit Damolla in Kashgar and the New Civil Conflict

Chapter 7: The Soviet Union's Eastern Turkistan Policy and the Uyghurs from 1931-1933

Section 1: The External Impact of the Uyghur Nationalist Movement and the Soviet Union's Decision

- The Soviet Union's Options
- The Soviet Union's Secret Scientific Investigation

Section 2: Soviet Intelligence is Always on the Move

- Intelligence, a Key Factor in Determining the Soviet Union's China and Uyghur policy
- Japanese Influence in Manchuria and the Threat to the Soviet Union

Section 3: The Uyghur Region and Manchuria—Two Points in Soviet Security Strategy

- Intelligence Operations in Uyghur and Manchuria
- Far East Concern and Intelligence
- Secret Report of the Red Army Military Intelligence: Against the Es-

tablishment of an Independent State.

Section 4: The Uyghur Uprisings that Terrorized the Soviet Union

- A Terrifying Report by Soviet Red Army Military Intelligence
- A Disturbing Report by the Soviet State Bureau of Political Security about Musa Jarulla and Others
- The Japanese Threat

Chapter 8: The Political Consequences and National Tragedy of the Fukang Agreement

Section 1: Movement around Urumqi under the Leadership of Khojaniyaz Haji

- The Ascension of Sheng Shicai to the Throne
- Khojaniyaz Haji and Mahmud's New Strategy
- The Victory of the Mori War

Section 2: The Return of Ma Zhongying and the Alliance

- The Arrival of Ma Zhongying with a Large Army
- Khojaniyaz Haji and Ma Zhongying's Second Effort in Cooperation
- The Decision of a Joint Attack on Urumqi, a Fundamental Result of the Mori Conference

Section 3: The Uyghur-Tunggan Split

- The War of Jimisar: Origins of the Uyghur-Tungan Tragedy
- Ma Zhongying's Refusal to Allow Khojaniyaz Haji War Booty
- Khojaniyaz Haji's Separation from Ma Zhongying

Section 4: The Tomb of the Revolution: Khojaniyaz-Sheng Shicai Cooperation

- Sheng Shicai's Reconciliation Trick
- Decision in Santai: Cooperation with the Enemy
- The Victory of Sheng Shicai's Split Tactics
- The Soviet Position: Make the Uyghur Leaders Obey the Urumqi Government

Section 5: The Fukang Agreement and its Outcomes

- Peace Talks between Khojaniyaz Haji and Sheng Shicai
- Full Text of the Fukang Agreement
- The Tripartite Significance of the Fukang Agreement
- The Positive Outcomes for the Uyghurs
- The Negative Consequences of the Fukang Agreement
- Sheng Shicai's Tactics to Divide the Uyghurs and the Tunggans

Section 6: There will be no Victory without the Uyghurs

- **Ma Zhongying's Defeat at the Battle of Zinichuan.**
- **Khojaniyaz Haji, Ma Zhongying, and the Battle of Zinichuan**

ۋەدىسىگە ۋاپا قىلماي، قايتىدىن باستۇرۇشقا ئۆتىدۇ، نەتىجىدە ئۇيغۇر ۋە باشقا قېرىنداش خەلقلەر ئىككىنچى قېتىم كەڭ كۆلەملىك مىللىي ئازادلىق كۈرەش مەيدانىغا ئۆرلىدى. نەتىجىدە، 1937 ـ يىلىدىن باشلاپ كەڭ كۆلەمدە تۇتقۇن قىلىش، ئۆلتۈرۈش، باستۇرۇشتىن ئىبارەت قىرغىنچىلىق باشلىنىپ، بۇ تاكى 1944 ـ يىلغىچە داۋاملىشىپ، ئاقىۋەتتە ئىككىنچى شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىق ئىنقىلابى ۋە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئېلىپ كەلدى.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يېقىنقى ئۆتكەن ئومۇمىي تارىخى مۇساپىلىرىنىڭ مۇھىم قىسمى بولغان 1931 — 1937 ـ يىللىرىدىكى شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىق ئىنقىلابى، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشى، دۆلەت شەكلى ۋە كېيىنكى ئۇيغۇر مىللىي گۈللىنىش ھەرىكەتلىرى قاتارلىقلارغا ئائىت كۆپلىگەن مەلۇماتلار تۆۋەندىكى قۇرلىرىمىزدا تەپسىلىي بايان قىلىنىدۇ.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ «ئېزىلگەن مىللەتلەرنىڭ ئازادلىقىغا ياردەم بېرىش» شوئارلىرى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى ۋەكىللىرى ھەم شېڭ شىسەينىڭ ۋەدىلىرىگە ئىشەنگەن خوجانىياز ھاجى باشلىق بىر قىسىم ئەربابلار ئۈرۈمچىگە كېلىپ، شېڭ شىسەي باشچىلىقىدىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە قاتناشتى. بۇ ئەمەلىيەتتە ئۇيغۇر سىياسىي تارىخىدىكى تۇنجى بىرلەشمە ھۆكۈمەت بولۇپ، خوجانىياز ھاجىم ئۆلكىگە مۇئاۋىن رەئىس بولۇپ، باشقا بىر قىسىم قوزغىلاڭ رەھبەرلىرى بىرقانچە نازارەت، ئىدارە، ۋىلايەت ۋە ناھىيەلەرنىڭ رەھبەرلىك ۋەزىپىلىرىگە ئېرىشتى ۋە ياكى باشقۇرۇش سىستېمىسىغا قاتناشتى. بۇ، ھېچقاچان ئۇيغۇرلارنى ھاكىمىيەتنى ئىدارە قىلىشقا قاتناشتۇرۇش ۋە ياكى ئۇلارغا مۇھىم رەھبىرىي ھوقۇقلارنى تەقسىم قىلىپ بېرىشنى ئويلاپ باقمىغان، ھوقۇقپەرەس شوۋىنىست خەن ھۆكۈمرانلىرى ئۆز تارىخىدا تۇنجى قېتىم خوجانىياز ھاجىغا ئۆلكىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىك يۇقىرى ھوقۇقىنى بېرىشى ئىدى.

1934 — 1938 - يىللىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇيغۇرلار گەرچە مۇستەقىل دۆلەتچىلىكتە مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىسىمۇ، ئەمما ئۆزلىرىنىڭ مىللىي مەدەنىيىتىنى، مائارىپىنى راۋاجلاندۇرۇش، ھاكىمىيەت ئىدارە قىلىش تۈزۈملىرىدە تەجرىبە توپلاش ئىمكانىيەتلىرىگە ئىگە بولدى. ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي ئىدېئولوگىيەسى، مىللەتچىلىك، جۈملىدىن «ئۇيغۇرىستان» نامىدىكى مىللىي گۈللىنىش ئىدىيەلىرى روناق تاپتى. بۇلار ئەمەلىيەتتە شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىق ھەرىكىتىنىڭ نەتىجىلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئەگەر بۇ ئىنقىلاب بولمىغان بولسا، خىتاي ھۆكۈمرانلىرى گۇرۇھى ھېچقاچان مۇنداق يول قويۇشقا ماگمايتتى. ئۇيغۇرلار بىر مەزگىللىك ئۆز رايونلىرىدىكى ئۆزلىرىدىن تىكلەنگەن ۋالىيلار، ھاكىملارنىڭ باشچىلىقىدا، خوجانىياز ھاجى، مەھمۇت مۇھىتىلارنىڭ تەسىر كۈچى ئاستىدا ئۆز جايلىرىدا مىللىي ئاقارتىش، مىللىي گۈللىنىش باسقۇچلىرىنى باشتىن كەچۈردى. بىراق، بۇ ئۇزۇنغا بارمىدى. 1937 - يىلىدىن كېيىن، ئۇيغۇر خەلقى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يۆلىشىدىكى شېڭ شىسەي مۇستەبىت ھاكىمىيىتىنىڭ قايتىدىن تۈرلۈك چەكلىمە سىياسەتلىرىگە ئۇچرىدى. شېڭ شىسەي بىلەن ھەمكارلاشقان خوجانىياز ھاجى قاتارلىق ئۇيغۇر ۋە باشقا مىللەتلەرنىڭ ۋەكىللىرى شېڭ شىسەي ۋەكىللىكىدىكى مىلىتارىستلىرىنىڭ

ئۇيغۇرلارنىڭ جۇمھۇرىيەتچىلىك ئىدىيەسى تارىخىدىكى تۇنجى مىللىي جۇمھۇرىيەت، شۇنىڭدەك بۇ ساھەدىكى تۇنجى تەجرىبىسى ئىدى. مەزكۇر مۇستەقىل ھاكىمىيەت ئۆز ئاساسىي قانۇنى، دۆلەت پىروگراممىسى، دۆلەت بايرىقى، دۆلەت گېربى قاتارلىق دۆلەتچىلىك سىمۋوللىرىغا، شۇنىڭدەك يەنە مىنىستىرلىقلارغا ئىگە بولۇپ، خوجانىياز ھاجى پىرېزىدېنتلىق، سابىت داموللام باش مىنىستىرلىق ۋەزىپىسىگە تەيىنلەندى. مەزكۇر جۇمھۇرىيەت گەرچە قىسقا ۋاقىت مەۋجۇت بولۇپ تۇرالىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇق تارىخىدا بىر قاتار ئىشلارنى قىلدى ۋە تېخىمۇ كۆپ پىلانلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا تىرىشتى. ئەمما، مەزكۇر ياش ھاكىمىيەت تاشقى سىياسىي جەھەتتىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئارىلىشىشى، ئىچكى جەھەتتە ما جوڭيىڭنىڭ تۇڭگان قوراللىق كۈچلىرىنىڭ بىۋاسىتە ھەربىي ھۇجۇمى، شۇنداقلا مۇرەككەپ ئىچكى نىزالار ۋە تاشقى ئامىللار سەۋەبىدىن ئاغدۇرۇۋېتىلدى. بىرىنچى جۇمھۇرىيەتنىڭ ئاغدۇرۇلۇشىدىكى ئىچكى ۋە تاشقى ئىككى ئامىل ئىچىدىكى ئىچكى ھەل قىلغۇچ ئامىل سۈپىتىدە، ئىنقىلاب رەھبەرلىرىنىڭ سەۋەنلىكلىرى ئاساسلىق رول ئوينىدى.

تاشقى ئامىلنى كۆرسەتكەندە، شۇنى تەكىتلەش زۆرۈركى، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ ئاسىيا ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىكى مەنپەئەتلىرى ۋە بىخەتەرلىكىدىن چىقىش قىلىپ، بولۇپمۇ ياپونىيە، ئەنگلىيە، گېرمانىيە ۋە تۈركىيە قاتارلىق دۆلەتلەر بىلەن ئۆزىنىڭ مەركىزىي ئاسىيا ۋە يىراق شەرقتىكى رىقابەتلىرىنى نەزەرگە ئېلىپ، ئۇيغۇر ۋە باشقا خەلقلەرنىڭ ئۇيغۇر دىيارىدىكى مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىنى قوللىماسلىق، يەنى مۇستەقىللىق ھەرىكەتلىرىنى قوللىماسلىقنى قارار قىلىپ، 1933 - يىلى 7 - ئاينىڭ 31 - كۈنى مەخپىي قارار قوبۇل قىلدى. ئەنە شۇ قارار بويىچە، 1934 - يىلى 1 - ئايدا زور قوشۇن كىرگۈزۈپ، ما جوڭيىڭنىڭ تۇڭگان كۈچلىرىنى تارمار قىلدى ۋە ئۇنى جەنۇبقا قوغلاپ، ئۇنىڭ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىگە ھۇجۇم قىلىپ يوقىتىشىغا ئاساس يارىتىپ بەردى. سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇيغۇرلارنىڭ مۇستەقىللىق ھەرىكىتىنى قوللىماي، ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئۆلكىگە خىتاي مىلىتارىستى شېڭ شىسەينى تىكلەپ تۇرغۇزۇپ، خوجانىياز ھاجى باشلىق ئۇيغۇر رەھبەرلىرىنى ئۇنىڭ بىلەن ھەمكارلاشتۇرۇش پىلانىنى ئىشقا ئاشۇردى.

مىللىي مۇستەقىللىق كۈرىشىگە ئاتلىنىش دولقۇنىغا يول ئېچىلىش بىلەن ياڭنىڭ ئورنىنى ئىگىلىگەن جىن شۇرېن ئۆزىنىڭ ياڭدىنمۇ ئەشەددىي مىللەتچىلىكى، زالىم ۋە مۇستەبىتلىكى، قوپال ۋە ھاقارەتلىك سىياسىي تەدبىرلىرى ئارقىلىق پارتلاش ئالدىكى بومبا ھالىغا كېلىپ قالغان ئۇيغۇر ۋە باشقا مۇسۇلمان خەلقلىرىنى ئاشكارە كۈرەش مەيدانىغا چىقارغانىدى.

1931 - يىلى ئەتىيازدىن باشلاپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاشۇ يەتتەشەھەر ئۇيغۇر دۆلىتى مانجۇ ھاكىمىيىتىنىڭ قۇللىرى بولغان زو زوڭتاڭ باشچىلىقىدىكى خىتاي قوشۇنلىرى تەرىپىدىن يوقىتىلىپ، شەرقىي تۈركىستان مانجۇ ئىمپېرىيەسى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغاندىن كېيىنكى ئۇيغۇرلارنىڭ كەڭ كۆلەملىك مىللىي ئازادلىق ۋە مۇستەقىللىق نىشانىدىكى قوزغىلىڭىنىڭ تۇنجى ئوقلىرى قۇمۇل تاغلىرىدا ئېتىلدى. خوجانىياز ھاجى قاتارلىقلار باشچىلىقىدىكى بۇ قوزغىلاڭ غەلىبىسىرى كېڭىيىپ، ئۇيغۇر ئېلىنىڭ ھەممە جايلىرىغا كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىش بىلەن خەلقنىڭ ئازادلىققا، مۇستەقىللىققا بولغان ئىشەنچىنى ئاشۇردى. نەتىجىدە، خوتەن خەلقى مۇھەممەد ئىمىن بۇغرانىڭ رەھبەرلىكىدە 1933 - يىلى 2 - ئايدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ خوتەن ھۆكۈمىتىنى قۇردى. 1932 - ۋە 1933 - يىلى تۇرپان، قاراشەھەر، كورلا، كۇچار، ئاقسۇ، قەشقەر قاتارلىق جايلاردىمۇ ئارقىمۇ - ئارقىدىن قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلۈپ، بۇ جايلاردىكى خىتاي ھۆكۈمرانلىقى ئاغدۇرۇپ تاشلىنىپ، ھاكىمىيەت قوزغىلاڭچىلار قولىغا ئۆتتى. خوجانىياز ھاجى ۋە مەھمۇت مۇھىتىلار باشچىلىقىدىكى قۇمۇل - تۇرپان قوزغىلاڭچىلىرىمۇ تەڭرىتاغلىرىنىڭ شىمالىدا ھەرىكەت قىلىپ، ئاخىرىدا جەنۇب تەرەپلەرگە كېلىدى. مانا مۇشۇنداق شارائىتتىن پايدىلىنىپ، مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنى بەرپا قىلىش ئۈچۈن سابىت داموللا قاتارلىقلار بىر قىسىم قوشۇننى باشلاپ خوتەندىن قەشقەرگە كېلىپ، قەشقەردە «شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتى» قۇرۇپ، جىددىي تەييارلىقلاردىن كېيىن 1933 - يىلى 12 - نويابىر كۈنى قەشقەر شەھىرىدە «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ھۆكۈمەت كابىنېتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى رەسمىي جاكارلىدى. بۇ ھۆكۈمەت «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»، «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى»، ھەتتا يۇلى «ئۇيغۇرىستان جۇمھۇرىيىتى» دېيىمۇ ئاتالدى. مەزكۇر ھاكىمىيەت

باشلاندى. گەرچە، ئۇيغۇر ئىلغارلىرى 1920 ـ يىللاردا تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇش، ئۆز كۈرەشلىرىدە تاشقى كۈچلەرگە تايىنىش، بولۇپمۇ سوۋېتلار ئىتتىپاقىنىڭ دۇنيا ئىنقىلابى، مىللەتلەرنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزلىرى ھەل قىلىش ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلىش ۋە ئېزىلگەن مىللەتلەرگە ياردەم بېرىش ۋەدىلىرى بويىچە ئۇنىڭدىن ياردەم كۈتۈش يوللىرىدا بولغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ، ئاممىۋى ئاساسقا، كەڭ دائىرىلىك قوزغىلىش كۈچىگە ئىگە بولالمىغانىدى. بۇنىڭدا تاشقى ئامىل، يەنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىككى يۈزلىمچى سىياسىتى، يەنى ئۆز مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن ئۇيغۇرلارنىڭ مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت قۇرۇشىنى قوللىماسلىق سىياسىتى ھەل قىلغۇچ رول ئوينىغانىدى. لېكىن ئۇيغۇرلار 1920 ـ يىللاردا مىللىي ئويغىنىش، مىللىي كىملىكنى تۇرغۇزۇش ۋە مىللىي كىملىك روھىنى كۈچەيتىش ھەم بۇ ئارقىلىق ئومۇميۈزلۈك مۇستەقىللىق ۋە ئازادلىق ئىنقىلابىغا ئاتلىنىشنىڭ تەييارلىق باسقۇچىنى باشتىن كەچۈردى. ياڭ زېڭشىن، جىن شۇرېندىن ئىبارەت خىتاي مۇستەبىت مىلتارىست ۋە شوۋىنىست ھۆكۈمرانلىرىنىڭ تۈرلۈك ھىيلە ـ نەيرەڭلىك سىياسەتلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ ئومۇمىي مىللىي مۇستەقىللىق كۈرىشىگە ئاتلىنىشىنى كېچىكتۈرەلىگەن بولسىمۇ، ئەمما توسۇپ قالالمىدى ياكى مۇنداق بىر ئىدىيەنى يوقىتالمىدى.

خىتاي ھۆكۈمرانلار گۇرۇھىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مەنپەئەت توقۇنۇشلىرى ۋە ھوقۇق ئۈچۈن كۈرەشلىرى بىر تەرەپتىن ئۇلارنىڭ زىددىيەتلىرىنى كۈچەيتىپ، مانجۇ ئىمپېرىيەسىدىن كېيىن ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى خان بولۇپ باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان ھاكىمىيەت سىستېمىسىنى ئاجىزلاشتۇرسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئاشۇ ياڭ زېڭشىن ۋە كېيىنكى جىن شۇرېن تەرىپىدىن دۇنيادىن خىلۋەت قالدۇرۇلغان، تەرەققىياتتىن يىراقلاشتۇرۇلغان كەڭ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئويغىنىشىنى ۋە ئۆزلىرىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان بۇ خىتاي ھۆكۈمرانلىرىنىڭ نامدا ئۆزلىرىنى چوڭ بىر خىتاي جۇمھۇرىيىتى دەپ ئاتىسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ ئاشۇ ئۆزلىرى ئاتاۋاتقان دۆلەتكە بويسۇنمىغان ئاجىز بىر سىياسىي گۇرۇھ ئىكەنلىكىنى، قىسقىسى، خىتايلارنىڭ كۈچلۈك، قۇدرەتلىك ھاكىمىيەت ۋە مەدەنىيەتلىك دۆلەت ئەمەسلىكىنى تونۇۋېلىشىنى توسۇپ قالالمىدى.

ئەمەلىيەتتە ياڭ زېڭشىننىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن، مىللىي ئويغىنىش ۋە

مۇقەددىمە

1912 ـ يىلى مانجۇ ئىمپېرىيەسىنىڭ ئاغدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ مۇستەملىكىسى ئاستىدىكى موڭغۇلىيە، خىتاي ۋە باشقا رايونلارنىڭ مانجۇلار ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىل بولۇشى، 1917 ـ 1918 ـ يىلى بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئاخىرلىششى بىلەن رۇسىيەدە رۇسىيە ئىمپېرىيەسىنىڭ يىقىلىپ، ئۇنىڭ ئاستىدىكى بىر قىسىم خەلقلەرنىڭ مۇستەقىل بولۇشى ھەمدە رۇسىيەنىڭ ئىچكى ئۇرۇش ۋە يېڭى ئىدېئولوگىيەلىك توقۇنۇشقا كىرىشى، مۇسۇلمان دۇنياسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان جەنۇبىي ۋە غەربىي ئاسىيادا ئىسلامىي گۈللىنىش، مىللەتچىلىك، مىللىي گۈللىنىش ھەم مىللىي مۇستەقىللىق ھەرىكەتلىرىنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە راۋاجلىنىشى، شۇنىڭدەك ئۇيغۇرلار ئېلىگە قوشنا ئوتتۇرا ئاسىيادىمۇ جەدىدچىلىك، مۇستەقىللىق ھەم مىللىي ئويغىنىش ھەرىكەتلىرىنىڭ كۈچىيىشى قاتارلىق بىر قاتار ۋەقەلەر، دۇنياۋى ئۆزگىرىشلەر ياۋرو ـ ئاسىيانىڭ تۈگۈنى بولغان ئۇيغۇرلار ئېلى —— شەرقىي تۈركىستانغىمۇ ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتمەي قالمىدى. ئەسلىي لوگىكا بويىچە ئۆزىگە ھۆكۈمرانلىق قىلغان مانجۇ ـ چىڭ ئىمپېرىيەسىنىڭ يىقىلىشى بىلەن تەڭ، ئۇيغۇرلارمۇ مۇستەقىللىق كۈرىشىگە، قانداق ئىدېئولوگىيەگە تەۋە بولۇشتىن قەتئىينەزەر مۇستەقىل دۆلەت تۈزۈمىنى قۇرۇشقا ئاتلىنىشى كېرەك ئىدى. ھېچ بولمىغاندا، خۇددى چار رۇسىيەنىڭ يىقىلىشى بىلەن ئۇنىڭ ھامىيلىقىدا مەۋجۇت بولغان بۇخارا، خارەزىم خانلىقلىرى مۇستەقىل بولۇۋالغاندەك، پۈتۈن قۇمۇل دىيارىنى ئىدارە قىلىۋاتقان ئۈچ ئەسىرلەپ مەۋجۇت بولۇۋاتقان قۇمۇل خانلىقى ۋە تۇرپان ئويمانلىقىدىكى لۈكچۈن خانلىقلىرى مۇستەقىللىق جاكارلاپ، ئۆزلىرىنى خۇددى تاشقى موڭغۇلىيەدەك مۇستەقىل دۆلەت سۈپىتىدە جاكارلىسا بولار ئىدى. ئەپسۇسكى، ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق ۋە مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت قۇرۇش يولىغا ئاتلىنىشى ئەنە شۇ بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن جەدىدچىلىك، ئاقارتىش ئىدىيەلىرى بىلەن بىرلەشكەن ھالدا

سەنتەيدىكى قارار: دۈشمەن بىلەن بىرلىشىش 449

شېڭ شىسەينىڭ پارچىلاش تاكتىكىسىنىڭ غەلىبىسى 455

موسكۋانىڭ پوزىتسىيەسى: ئۇيغۇر رەھبەرلىرىنى ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتىگە ئىتائەت قىلدۇرۇش 460

5 ـ پاراگراف: فۇكاڭ كېلىشىمى ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسى 471

خوجانىياز ھاجى - شېڭ شىسەي سۈلھى سۆھبىتى 471

فۇكاڭ كېلىشىمىنىڭ تولۇق مەزمۇنى 476

فۇكاڭ كېلىشىمىنىڭ ئۈچ تەرەپلىمە ئەھمىيىتى 479

ئۇيغۇرلار ئۈچۈن ئىجابىي ئەھمىيىتى 486

فۇكاڭ كېلىشىمىنىڭ كەلتۈرگەن سەلبىي ئاقىۋىتى 490

شېڭ شىسەينىڭ ئۇيغۇرلار بىلەن تۇڭگانلارنى پارچىلىۋېتىش تاكتىكىسى 492

ما جۇڭيىڭنىڭ خوجانىياز ھاجىنىڭ ياردەمسىز زىنچۇەن ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولۇشى 497

خوجانىياز ھاجى، ما جۇڭيىڭ ۋە زىنچۇەن ئۇرۇشى 502

ئۇيغۇر دىيارى ۋە مانجۇرىيەدىكى ئىستىخبارات ھەرىكىتى 386

يىراق شەرق ئىنىدىشىسى ۋە رازۋېدكا 388

قىزىل ئارمىيە ھەربىي رازۋېدكىسىنىڭ مەخپىي ھەرىكەتلىرى ۋە دوكلاتى: مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇلۇشقا قارشى 392

4 ـ پاراگراف: موسكۋانى قورقۇتقان ئۇيغۇرلار ئىنقىلابى 398

سوۋېت قىزىل ئارمىيە ھەربىي رازۋېدكىسىنىڭ قورقۇنچلۇق دوكلاتى 398

سوۋېت دۆلەت سىياسىي بىخەتەرلىك قوغداش ئىدارىسى (ئو گ پ ئۇ) نىڭ مۇسا جارۇللا ۋە باشقىلار ھەققىدىكى ئەندىشىلىك دوكلاتى 403

ياپونىيە ئەندىشىسى 406

8 - باب: فۇۋكاڭ كېلىشىمى كەلتۈرۈپ چىقارغان سىياسىي ئاقىۋەت ۋە مىللىي تىراگېدىيە 409

1 ـ پاراگراف: خوجانىياز ھاجى رەھبەرلىكىدە ئۈرۈمچى ئەتراپىدا ھەرىكەت قىلىش 409

شېڭ شىسەينىڭ تەختكە چىقىشى 409

خوجانىياز ھاجى بىلەن مەھمۇت مۇھىتىنىڭ يېڭى ئۇرۇش قىلىش پىلانى 411

مورى ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسى 416

2 ـ پاراگراف: ما جوڭيىڭنىڭ ئىككىنچى قېتىم كېلىشى ۋە ئىتتىپاقداشلىق 419

ما جوڭيىڭنىڭ چوڭ قوشۇن باشلاپ كېلىشى 419

خوجانىياز ھاجى بىلەن ما جوڭيىڭنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق ھەمكارلىقى 424

بىرلىكتە ئۈرۈمچىگە ھۇجۇم قىلىش ـ مورى يىغىنىنىڭ تۈپ نەتىجىسى 434

3 ـ پاراگراف: ئۇيغۇر ـ تۇڭگان پارچىلىنىشى 436

جىمسار ئۇرۇشى: ئۇيغۇر - تۇڭگان ياجىشەسىنىڭ مەنبەسى 436

ما جوڭيىڭنىڭ خوجانىياز ھاجىغا يول قويماسلىقى 442

خوجانىياز ھاجىنىڭ ما جوڭيىڭدىن ئادا - جۇدا بولۇشى 444

4 ـ پاراگراف: ئىنقىلابنىڭ گۆرى: خوجانىياز ـ شېڭ شىسەي ھەمكارلىقى 447

شېڭ شىسەينىڭ يارىشىش ھىيلىسى 447

تۆمشۇقتىكى تىركىشىش 325

ئاتۇشنىڭ قوزغىلىشى 329

قەشقەرنىڭ ئازاد قىلىنىشى 332

2 - پاراگراف: قەشقەردە «تۆمۈر غازى» دەۋرى: قەشقەر ھاكىمىيىتىنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ قولىدا بولۇشى 334

قەشقەردە خىتايلار ھاكىمىيىتىنىڭ بىكار قىلىنىپ مىللىي ھاكىمىيەتنىڭ ئورنىتىلىشى 334

پۈتۈشۈش ۋە قەشقەردە ئۇيغۇر - تۇڭگان بۆلۈنۈشىنىڭ باشلىنىشى 338

قەشقەر ھۆكۈمىتى ئىسلامىيە 340

تۆمۈر ئېلى ھاكىمىيىتى مەزگىلىدىكى يېڭىلىق 345

تۆمۈر ئېلى ھاكىمىيىتىنىڭ تاشقى كۈچلەرگە تۇتقان پوزىتسىيەسى 346

3 - پاراگراف: خوتەن بىلەن قەشقەرنى بىر گەۋدىگە ئايلاندۇرۇشقا ئىنتىلىش 350

سابىت داموللىنىڭ قەشقەرگە ئاتلىنىشى 350

سابىت داموللا - تۆمۈر ئېلى يېڭىسار سۆھبىتى 352

سابىت داموللىنىڭ قەشقەرگە كېلىشى ۋە يېڭى ئىچكى توقۇنۇش 357

تۆمۈر غازىنىڭ بىپەرۋالىقى 362

7 - باب: موسكۋانىڭ 1931 — 1933 - يىللىرىدىكى شەرقىي تۈركىستان سىياسىتى ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ قىسمىتى 365

1 - پاراگراف: ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي ئىستىقلال ھەرىكىتىنىڭ تاشقى تەسىرى ۋە موسكۋانىڭ قارارى 365

موسكۋانىڭ ئالدىدىكى تاللاشلار 365

موسكۋانىڭ مەخپىي ئىلمىي تەكشۈرۈش پائالىيىتى 367

2 - پاراگراف: سوۋېت رازۋېدكىسى ھەر ۋاقىت ھەرىكەتتە 375

رازۋېدكا — موسكۋانىڭ خىتاي ۋە ئۇيغۇر سىياسىتىنى بەلگىلىشىدىكى ئاچقۇچلۇق ئامىل 375

ياپونىيەنىڭ مانجۇرىيەدىكى تەسىرى ۋە سوۋېت روسىيەسىگە بولغان تەھدىتى 378

3 - پاراگراف: ئۇيغۇر دىيارى ۋە مانجۇرىيە — سوۋېت بىخەتەرلىك ئىستراتېگىيەسىدىكى ئىككى نۇقتا 386

خوجانىياز ھاجىنىڭ خاتا تاللىشى ۋە مەخسۇت مۇھىتىنىڭ ئۆلۈمى 247

4 - باب: ئىنقىلابنىڭ جەنۇبقا كېڭىيىشى 253

1 ـ پاراگراف: تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدە قوزغىلىش 253

قاراشەھەر - كورلانى ئىگىلەش 253

توختى ئېلىنىڭ غەلىبىسى 255

ئۈيغۇر - تۇڭگانلارنىڭ ئۈرۈمچىگە ھۇجۇم قىلىشى 259

2 ـ پاراگراف: تۆمۈر ئېلىنىڭ غەلىبىسى 260

ما جوڭيىڭنى تەكلىپ قىلىش 260

كۇچار ۋە ئاقسۇنى ئىگىلەش 264

5 - باب: خوتەن قوزغىلىڭى ۋە خوتەن ھۆكۈمىتى 267

1 ـ پاراگراف: خوتەندە قوزغىلىش 267

مىللىي ئىنقىلابىي كومىتېت 267

ئۈيباغ يىغىنى 271

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى 274

2 ـ پاراگراف: قاراقاش قوزغىلىشىنىڭ غەلىبىسى ۋە خوتەنگە يېيىلىش 278

قاراقاش قوزغىلىڭى 278

تارىبوغۇزدىكى توسۇپ زەربە بېرىش جېڭى ۋە زور بەدەل 287

خوتەننىڭ ئازاد قىلىنىشى 290

قەشقەردىن كەلگەن قوشۇننى تارمار قىلىش 299

خىتاي قوشۇنلىرىنىڭ گۇمادا ئۆچ ئېلىشى 300

قاغىلىقنىڭ قوزغىلىشى 301

3 ـ پاراگراف: شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابچىلىرىنىڭ تۇنجى ھۆكۈمىتى 306

ھۆكۈمەتى ئىسلامىيە خوتەن 306

ھاكىمىيەت ئىدارە تۈزۈمى 312

خوتەن ھۆكۈمىتىنىڭ ئالاھىدە ئورنى 318

6 - باب: قەشقەردە ئىنقىلاب ۋە ئازادلىق 319

1 ـ پاراگراف: قەشقەرنىڭ ئازاد قىلىنىشى 319

مادۇتەي ۋە قوزغىلاڭ يالقۇنى ئاستىدىكى قەشقەر 319

«ئىستىقلال جەمئىيىتى»نىڭ ھەرىكىتى 320

1 ـ پاراگراف: ئۇيغۇرلار جىن شۇرېن ـ موسكۋا ئارىسىدا: 1931 — 1932 ـ يىلغىچە 173

جىن شۇرېننىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ قوزغىلىشىنى يوقىتىشتىكى خەلقئارالىق ھەرىكىتى 173

موسكۋانىڭ ئۇيغۇر قوزغىلىڭىدىن پايدىلىنىپ سودا قىلىشى 181

«سوۋېت ـ شىنجاڭ ۋاقىتلىق سودا كېلىشىمى» 184

موسكۋانىڭ جىن شۇرېنغا تۇنجى قېتىم قورال سېتىپ بېرىشى 189

2 ـ پاراگراف: تۇرپان خەلقىنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق قوزغىلىڭى 198

تۇرپان قوزغىلىڭى ئالدىدا 198

تۇرپان تەۋەسىدىكى قوزغىلاڭ پىلتىسى ـ ئاستانىدىكى قوزغىلىش 203

پىچاندىكى قانلىق قىرغىنچىلىق 204

3 ـ پاراگراف: تۇرپان قوزغىلىڭىنىڭ غەلىبىسى 210

قەدىمىي ئىدىقۇت شەھىرى ـ ئاستانا ـ قاراغوجىدىكى تۇنجى غەلىبە 210

تۇرپان شەھىرىنى ئازاد قىلىشقا تەييارلىنىش 218

ھايات ـ ماماتلىق پەيت: ما شىمىڭنىڭ قېچىشقا ئۇرۇنۇشى، مەھمۇت مۇھىتىنىڭ باتۇرلۇقى 222

4 ـ پاراگراف: تۇرپان شەھرىنىڭ ئازاد بولۇشى 223

مەھمۇت مۇھىتى قوماندانلىقىدا تۇرپان يېڭىشەھىرى ئالدىدا خىتاي قوشۇنلىرىنى يوقىتىش 223

ئاستانىدە ئاق ئورۇسلارنى توسۇۋېلىش 228

5 ـ پاراگراف: تۇرپان قوزغىلىڭىنىڭ كېڭىيىشى 232

توقسۇننىڭ ئازاد قىلىنىشى 232

قوزغىلاڭچىلارنىڭ پىچاننى ئازاد قىلىش ھەرىكىتىنىڭ ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىشى 233

شېڭ شىسەينىڭ زور قوشۇن بىلەن تۇرپان تەۋەسىدىكى قوزغىلاڭنى قانلىق باستۇرۇشى 236

6 ـ پاراگراف: خوجانىياز ھاجىنىڭ تۇرپان ـ ئۈرۈمچى ئەتراپىدىكى كۈرەشكە يېتەكچىلىك قىلىشى 243

خوجانىياز ھاجىنىڭ تۇرپان ـ قۇمۇل ئىنقىلابچىلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىشى 243

2 ـ پاراگراف: قۇمۇلدىكى ئۇمۇمىي قوزغىلاڭ 100

شوپۇلدىن پۈتۈن قۇمۇل تاغلىرىغىچە تۇتاشقان قوزغىلاڭ 100

قوزغىلاڭچىلارنىڭ دەسلەپكى سىياسىي نىشانى ـ قۇمۇل خانلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش 105

خىتاي قوشۇنلىرىنى تارمار قىلىپ قۇمۇل شەھىرىگە ھۇجۇم قىلىش 109

3 ـ پاراگراف: بىرىنچى قېتىملىق ئۇيغۇر ـ تۇڭگان ئىتتىپاقى ۋە تۇڭگانلارنىڭ گەنسۇغا كېتىشى 116

ما جۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىپ قۇمۇل شەھىرىگە قورشاپ ھۇجۇم قىلىش 116

ئۇيغۇر قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ باركۆل ۋە لونۇڭدا خىتاي قوشۇنىنى تارمار قىلىشى 119

ئۇيغۇر قوزغىلاڭچىلىرىدىكى ئىدىيەۋى - سىياسىي بۆرۈلۈش 126

4 ـ پاراگراف: ئۇيغۇر ـ موڭغۇلىيە ھەمكارلىقى ۋە تاشقى كۈچكە تايىنىشنىڭ باشلىنىشى 131

موڭغۇلىيەنىڭ ياردىمىنى بارلىققا كەلتۈرگەن شەرت - شارائىت 131

موڭغۇلىيە بىلەن ئۇيغۇر قوزغىلاڭچىلىرى ئارىسىدىكى رەسمىي مۇناسىۋەتلەر 136

موڭغۇلىيە ۋەكىللىرى ۋە خوجىنىياز ھاجى 139

5 ـ پاراگراف: ئۇيغۇر قوزغىلاڭچىلىرىدىكى ئىدىيەۋى بۆرۈلۈش — جۇمھۇرىيەتچىلىك 145

تۇنجى ئۇيغۇر جۇمھۇرىيىتى: قۇمۇل تاغلىرىدىكى «ئۇيغۇر خەلق جۇمھۇرىيىتى» 145

موڭغۇلىيەگە ئەۋەتىلگەن خەت 150

6 ـ پاراگراف: تۇنجى تاشقى ياردەم، قوللاش ۋە ئاقىۋەت 156

موڭغۇلىيەدىن كەلگەن ھەربىي ياردەملەر ۋە ئالاقىلەر 156

موڭغۇلىيە زادى قانچىلىك ياردەم بەردى؟ 160

خىتاي قوشۇنلىرىغا قارشى يېڭىدىن كۆرەش دولقۇنى قوزغاش ۋە ئاخىرقى تەركىشىش 163

3 - باب: قەدىمىي ئۇيغۇرىستان ـ تۇرپان ۋادىسىدا مۇستەقىللىق ئىنقىلابى 171

تېمىنىڭ مۇقەددىمىسى 171

مۇندەرىجە

مۇقەددىمە 9

1 - باب: مىللىي ئىستىقلال ھەرىكىتىنىڭ باشلىنىش ھارپىسىدىكى سىياسىي - ئىجتىمائىي ئاتموسفېرا 15

1 - پاراگراف: خىتاي مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئالمىشىشى 15

1928 - يىلىدىكى «7 - ئىيۇل سىياسىي ئۆزگىرىشى» ۋە ئۇيغۇرلار 15

7 - ئىيۇل سىياسىي سۇيىقەستى 20

ياڭ زېڭشىننىڭ سىرلىق ئۆلۈمى ۋە ئۇنىڭدىكى ئارقا كۆرۈنۈش 29

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قولى 41

2 - پاراگراف: جىن شۇرېننىڭ زۇلمىتى ۋە مىللىي مۇستەقىللىق ھەرىكىتىنىڭ شەرت - شارائىتلىرى 62

جىن شۇرېننىڭ تەختكە چىقىشى ۋە ئۇيغۇرلار 62

جىن شۇرېننىڭ «شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى» ئاپپاراتى 65

جىن شۇرېننىڭ ھۆكۈمرانلىق تەدبىرلىرى ۋە ماھىيىتى 67

مىللىي ئويغىنىش ۋە تەشكىللىنىشكە ئاتلىنىش 74

ئۇيغۇرلاردىكى تەشكىللىي پىكىرلەر 79

2 - باب: شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىنىڭ مۇقەددىمىسى — قۇمۇل قوزغىلىڭى 83

1 - پاراگراف: قۇمۇل قوزغىلىڭىنىڭ پارتلىشىدىكى بىۋاستە سەۋەب - ئامىللار 83

بەش چوڭ سەۋەب - ئامىل 83

قۇمۇل خانلىقىنى يوقىتىپ ئۇيغۇرلارنى تالان - تاراج قىلىش 84

مۇستەقىللىق ئىنقىلابىنىڭ ئوت پىلتىسى: خىتاي ئەمەلدارنىڭ ئۇيغۇر قىزىغا مەجبۇرىي ئۆيلىنىش ئۇرۇنۇشى 92

The General History of Uyghurs Volume 5
(The East Turkistan Islamic Republic and the
Uyghur Nationalist Movement)

Author
Nabijan TURSUN

Editors
A. AKHUN
A. AQYARI

Design
A. AKHUN

ISBN: 978-625-7305-20-4

1st Edition
November, 2022 / Ankara

Publication Certificate: 46683

Printing Certificate: 46682

Grafiker
Yayınları
Yayın No: 457
Web: grafikeryayin.com

Print and Binding
Grafiker
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Oğuzlar Mahallesi
1396. Cadde No: 6/A
06520 Balgat-ANKARA/TÜRKİYE
Tel : +90 312. 284 16 39 Pbx
Fax : +90 312. 284 37 27
E-mail : grafiker@grafiker.com.tr
Web : grafiker.com.tr

The legal and scientific responsibility of the book belongs to the author.

ئۇيغۇر ئومۇمىي تارىخى

The General History of Uyghurs

Uyghur Omumiy Tarixi (Genel Uygur Tarihi)

Volume 5 | 5 - توم

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ۋە ئۇيغۇر مىللىي گۈللىنىش ھەرىكەتلىرى

(1 - قىسىم)

(ئومۇمىي خەلق ئازادلىق تۇزغىلىڭى)

The East Turkistan Islamic Republic and the Uyghur Nationalist Movement

نەبىجان تۇرسۇن | Nabijan TURSUN

تەھرىر: ئا. ئاخۇن، ئا. ئاقيارى | Editor: A.AKHUN, A. AQYARI

لايىھەلىگۈچى: ئا.ئاخۇن | Design: A.AKHUN

بىرىنچى نەشرى: نويابىر 2022 | First Edition: November 2022

ISBN: 928-625-7305-20-4

Copyright© Nabijan TURSUN

Uyghur American Publishing House
Woodbridge, Virginia, United States
uyghuramericanpublishing@gmail.com

ئامېرىكا ئۇيغۇر نەشرىياتى
Uyghur American Publishing House

Printed in Turkey | تۈركىيەدە بېسىلدى

نەبىجان تۇرسۇن

ئۇيغۇر ئومۇمىي تارىخى

5 - توم

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ۋە ئۇيغۇر مىللىي گۈللىنىش ھەرىكەتلىرى

1 - قىسىم

(ئومۇمىي خەلق ئازادلىق قوزغىلىڭى)

ئامېرىكا ئۇيغۇر نەشرىياتى
Uyghur American Publishing House
Grafiker Yayınları

ئاپتور دوكتور نەبىجان تۇرسۇن

ئۇيغۇر ئومۇمىي تارىخى

5 - توم

THE GENERAL HISTORY OF UYGHURS

VOLUME 5